

BİR İSTANBUL DÜŞÜ

Oya Şenyurt

Dar uzun, yarı aydınlık bir koridorda bekliyordum. Karşımda duran tüm eşyaları sıkıntıdan tek tek gözden geçirdim. İki sandalye, arasında bir sehpa, tekrar sandalye, sandalyenin sırt bölümünün ahşap kısımlarına işlenmiş haç işaretleri, duvarda İsa'nın İncil'de anlatılan olayların betimlemesinden oluşan bir tablosu ve haç. Yerde mermer kaplama zemin üzerine kırmızı bir halı ve etrafın yeni temizlendiğini ilan eden çiçek, tütsü karışımı koku. Patriğin Amerika'ya gitmiş olması sebebiyle, Kadıköy metropolidini bekleyişim uzadıkça heyecanım ve sıkıntım katlanarak artıyordu. Boğazıma oturan bir ağırlık ve içimde susturamadığım bir ses, *"ne işin var burada?"* diye sordu. *"Nerede çetrefilli konular var onları buluyorsun."* Baskın karşı ses onu susturdu. *"Ötekinin tarihini bilmeden kendi tarihini ve kendini nasıl tanıyacaksın. Herkesin izlediği yolu izlemeyeceksin. Fena mı oldu?"* Gerçekte, ben konuyu bulmadım. Konu beni buldu.

...

Şişli'den bindiğim taksi, bazen ara yollardan bazen ana yollardan, bazen de otobandan beni Fener'e getirmişti. İstanbul'da gayrimüslimlerin bol olduğu bir semtten diğerine gidiyordum. Kentin eğri büğrü dizilmiş evlerinin sınırladığı sokaklar arasında sürekli trafik tıkanıklığı nedeniyle dur kalk ilerlendiği için, geçilen güzergâhtaki evler ve yaşam biçimleri hakkında pek çok fikir yürütülmesini sağlayacak zaman yaratılıyordu. Taksi deniz kıyısındaki Patrikhane'nin sokağına girmeden beni ana caddede bıraktı. Taksici bir kilise aradığımdan emin bir yüz ifadesiyle, *"Kilise içeride"* dedi.

Taksiye binerken Fener-Rum Patrikhanesi'ne gideceğimi söyledim, ancak kiliseye gideceğimi söylemediğimden emindim. Taksicinin ibadet için Patrikhane Kilisesi'ne gittiğinden adı gibi emin olmasına da şaşırılmışım. *"Kiliseye değil, kütüphaneye"*

geldim” deyince, şaşırma sırası taksiciye geldi. Taksici “*Aa! Öyle mi?*” diyerek semte ait yeni öğrendiği bilgiyi hazmetmeye çalışırken, ben çoktan paramı ödeyerek taksiden inmiştim. Kapıda görevliye derdimi anlattıktan sonra, sağda bulunan binanın içerisine bir başka görevlinin nezaretinde girmiştim. İçerdekiler araştırma amacıyla kitaplığa geldiğimi ve Patrik Vekili Kadıköy Metropolitidi’nden izin almak için beklediğimi çoktan öğrenmişti. Kendi aralarında yarı Türkçe yarı Rumca şakalaşıyorlar, isim günü nedeniyle bir gencin getirdiği çikolata kutusundaki çikolataların lezzetini test ediyorlardı. Çikolatadan bana da ikram ettiler. Bu arada önümden hızlıca takım elbiseli ve sakallı bir adamın geçtiğini fark ettim.

Odaya çağrıldığımda koridorda sıkıntı içindeyken gördüğüm kişinin uzun süre beklediğim Kadıköy Metropolitidi olduğunu, biraz önce şakalaşan grubun sessiz ve saygılı tavırlarından anlamıştım. Sonunda huzura kabul edilecektim. Beklediğim, yarı karanlık koridorun devamında, yanımda bir görevliyle başka koridorlardan geçerek mekana ulaşmıştık. Siyah şapkası ve cüppesiyle, büyük kare odanın içinde farklı görünüyordu. Metropolitidin odasının ortasından girilmesini sağlayan kapı ile uzun ahşap çalışma masası arasındaki fark masanın odadaki hakimiyetini engelleyememişti. En azından masaya ulaşana kadar alınan mesafe buranın kendisine göre kurallarının olduğu konusunda misafirlere epey şey düşünme fırsatı vermekteydi.

Şişli’de kendi evimden kenti anlamak ile Fener’de bulunduğum noktadan kenti anlamak ya da algılamak arasında ciddi farklar olduğunu düşünmeye başlamıştım. Kentte bulunan milyonlarca göz, sabahki taksici de dahil, farklı bir kent algısına sahipti ve kente dair farklı hikayelerin yaratıcısıydı. Kentin ruh olduğu ve ruhun temsilcilerinin insanlar olduğu konusundaki düşüncem, Patrik Vekili’nin “*o sizin için geldi, yiğün lütfen ...*” sözleriyle sekteye uğradı. Gelen, tabakta suyun içinde yüzen bir muhallebiydi, ikramı geri çevirmedi. Orada bulunmamın sebebini kısaca metropolide izah ettim, yüksek lisans tezimin araştırmasını yapacağım için kütüphanede uzun süre çalışabileceğimi ve Patrikhane’ye her girişimde bana zorluk çıkarılmaması için yardımcı olmasını istedim. Metropolitid, durumumu kütüphanede görevli bir kişiye anlattığını düşündüğüm ve tek kelimesini anlamadığım Rumca bir telefon görüşmesi yaptı. Birkaç dakika sonra, sanıyorum bazı şeyler odaya gelen Patriğin yazı işlerine bakan ve kütüphanede görevli kişi ile içinde sadece “*klima*” kelimesini anlayabildiğim Rumca konuşmada belirlendi. Bulduğum bina-dan görevliyle birlikte çıktığımda, “*klima*” kelimesinin neden kullanıldığını artık daha iyi biliyordum. “*Arşivde klima yüzünden çıkan bir yangın pek çok belgeyi yok etti*” dedi görevli.

Avlunun solundaki çok basamaklı merdiveni aştıktan sonra sonunda kütüphaneye ulaştık. Araştırma konumun Rum mimarlar ve inşa ettikleri binalarla ilgili olduğunu karşımda uykulu gözleriyle oturan, metropolitin kütüphaneden görevlendirdiği Yani’ye tekrar anlatmaya çalıştım. Kütüphanede çıkan yangın nedeniyle konumla ilgili her kitaba ve belgeye ulaşamayacağım aşikârdı. Kitapların bulun-

duğu bölüme girmem mümkün olmadığı için Yani'nin bana çıkaracağı kitaplarla yetinecektim. Geri kalan bilgilere de alan taraması ve başka kaynaklardan ulaşmayı hedefledim. Hızlıca kafamdan geçen yapılacak işler tablosu, tiz ve makamlı bir sesle dağıldı. Yerimden zıpladığımı fark ettim, ses odanın içindeki hoparlörden geliyordu sanki, gelen ezan sesiydi, çok yakında bir cami olmalıydı, bulduğum okuma salonundan bir anda bir başka mekanla ve kent parçasıyla bağlantıya geçmiştim yine...

Haftaya geleceğim günü Yani'ye cep telefonundan bildireceğimi söyleyerek kütüphanedeki okuma salonundan ayrıldım, haftalarca gelip gidip tezi bitirmeye az bir zaman kala bazı bilgilere ulaşacağım meşakkatli bir sürecin içine girdiğimin farkında olmadan. Kütüphaneye geldiğim günlerde kimi zaman hiçbir bilgiye ulaşmadan elim boş eve döneceğimi, kimi zaman tek sayfalık bilgi ile çıkacağımı, kimi zaman üstü başı toz içinde elinde kocaman ciltli gazeteleri taşıyan, gazetede ki satır aralarını tarayarak tercüme etmeye çalışan Yani'nin iki saatlik arayıştan sonra bir Rum mimar hakkında bulunduğu birkaç satırlık bilginin bile önemli olabileceğini bilemezdim. Kütüphanede çalışan, çektiğimiz eziyet ve bulduğumuz bilgi kırıntısı karşısında sevincini göstermek için ellerini havaya kaldırarak, Barok üsluplu resimlerdeki tiyatroyu görüntüyü yansıtan kırmızı yanaklı, beyaz sakallı samimi bir din görevlesine rastlayacağımı da tahmin edemezdim.

...

Patrikhane'nin ana kapısından çıktığımda önce sol, sonra sağ kolu izleyerek ana caddeye ulaşmayı düşünürken, henüz sağa dönmeden, solda, araştırmasını yaptığım mimarlardan birinin ismini Patrikhane'ye ait bir yapının cephesinde gördüm. Bu kadar çabuk bilgiye ulaşmayı beklemiyordum. Ancak, sokaklarda bilinçsiz dolaşmanın kente ve mekana ait pek çok bilgiyi ıskalamamıza yol açmasının farkına vardığım için de mutlu oldum. Tekrar taksiye bindim ve eve geri döndüm. Elimdeki bilgi sadece bir yapıydı. Ancak, bana Rum mimarların inşa ettiği dini bir yapının parçası değil, apartmanlar gerekliydi. İstanbul'un ilk apartmanlarının ortaya çıkardığı mekan ve apartmanın kent içindeki rolü neydi? sorusu yorgunluktan evde üstüne yığıldığım koltuğun verdiği rahavet içinde, düşündüğün son şey oldu.

...

Bedenim koltukta, ruhum bir Rum mimarın apartmanına doğru hareket etmekte, tıpkı kentin ruhunu oluşturan insanların aynı zaman diliminde kentin bedenini oluşturan bir mekandan bir mekana akması gibi. Kentin bedeni yüz yıl öncesi mekanlarına yeniden sahip oluyordu hızlıca. Bir apartman dairesindeki yaşantının oteldeki yaşantıdan farklı olmadığı bir dönem geçiriliyordu. Kira alma derdiyle inşa edilen ve "rantiye" adı verilen bir grubun doğuşuydu, Rum mimarların yaşadığı dönem. Hızlı biçimde inşa ettikleri apartmanların bazılarının üzerinde taş oymuş adları ve ünvanlarının yazdığı tespit ediliyordu. Cadde boyunca pek çok yapıda Rum, Ermeni, Levanten mimar adları okunabiliyordu. II. Abdülhamit'in tabela ve diğer imajlara karşı hassasiyetine rağmen yapılar üzerinde bu kadar açık-

lıkla yazıların okunması ilginçti. Pera kalabalıktı, ana caddenin üzerinde bir Hintli uşak, efendisi ile dolaşmaya çıkmış, balon gibi kabarık etekleri ve kocaman süslü şapkalılarıyla Fransız kadınlar alışveriş için mağaza vitrinlerini inceliyordu. Yabancı mallar satan dükkanların önünde bekleyenler, vitrinlere hayranlıkla bakanlar, eş bulmak için sokakta turlayanlar, fesleri ve bastonlarıyla kalabalığa karışan yeni zengin Türkler, kafelerde oturan, konuşan meslek sahipleri ve diğerleri. Hepsi oyunun parçaları gibi, bir ileri bir geri zaman tüneline kentten en önemli caddesine düştüler.

Yapılar ve insanlar...

Bu kadar dikkat dağıtıcı unsurun varlığında ben aradığım bir Rum mimarın ismine hangi yapıda rastlayacağım diye sağa sola bakınarak şaşkın dolaşırken, tüm dikkatimi toplamaya çalışmakta güçlük çekiyordum. Sağda, Circle D'Orient'ı fark ettim. Önünde kavası sağa sola bakıp etrafı kontrol ediyordu. Kapıcılara silah taşıma izni verildiğinden beri pek bir havalı olmuştu kavaslar ve kapıcılar. Kava-sın koca bıyığına bakmaktan, önümden geçen Pera Palas'ın tahtirevanına az daha çarpıyordum. Kim bilir, hangi Avrupalı zengin Pera Palas'ı ziyaret ederek, otelin tahtirevan zevkine kendini mahrum etmişti diye düşünürken; tahtirevanın aralık perdesinden, protokol adabını bilen, Osmanlı'nın son salon adamı Saffeti Ziya ile yanındaki Fransız kadını gördüm. Akşamki dansa gidiyorlardı. Pera dans ediyordu, hem de akşam Pera Palas'ta. Kadın, bana doğru bir kağıt ve kartvizit uzattı, kağıt bir dans karnesiydi, kartvizit Saffeti Ziya'ya aitti. Karnede, valsler ve valslere isabet eden dans edilecek bayların listesi vardı. Belli ki; önceden kimin hangi valsi kiminle yapacağını bu karne belirliyordu. Valsten sınıf geçme karnesi (!). Kuvvetli bir rüzgar çıktı, kağıt elimden düştü, kartvizit rüzgarda uçtu, ürktüm, kaçtım. Büyük caddenin keşmekeşinden kurtulmak için kendimi sağdaki sokaklardan birine attım, bu kez de bir köpek önümü kesti. İttihat ve Terakki'nin kente son armağanıydı köpekler, etrafta kesif bir çöp kokusu vardı. Muhtemelen, Altıncı Belediye iyi çalışmıyordu. Bir anda, II. Abdülhamit'in Peras'ından nasıl İttihat ve Terakki dönemine gelmişim? Yönümü değiştirdiğim için mi? Kimse beni görmüyordu ki, bunun önemi yoktu. Pera'daki kalabalığın, canlılığın, renklerin, giysilerin, seslerin ve yüzlerin önemi vardı. On yıl, yirmi yıl renklerin parlaklığına etki etmiyordu.

Dar sokakta yol almaya çalışırken, kafamı kaldırdığımda sokağı karşılayan heybetli koca apartmanı fark ettim. Yaklaştıkça apartmanın cephesindeki küçük çizikler yazıya dönüştü ve evet!!, aradığım mimarlardan birinin ismi işte bu apartmanın üzerinde yer alıyordu. Evin önünde dolaşan kapıcıdan bilgi almayı düşündüm. İyi de, sokakta dolaşan hali tavrı yabancı birine niye bilgi versin ki, onlar apartmanlarla ilgili bilgileri sadece sultana iletiyorlar. Bunun da bir önemi yoktu, kapıcı ile diyalog kurmayı başarabilmişim. Evle ilgili tuttuğu defterde her şeyi kaydetmişti. Bu apartman defterleri sayesinde kapıcılar devlet yöneticilerine sık sık apartmanda yaşayanların hal ve gidişleriyle ilgili bilgi vermeyi, resmi bazen de gayriresmi

biçimde sürdürmekteydiler. Bu sebeple, bir kapıcıdan daha iyi bilgi alabileceğim bir başka kişi daha yoktu.

Benim aradığım mimar rodoşosedede oturuyormuş, evine zaman zaman müşterileri de geliyormuş ve Galata'daki hanlardan birinde olan ofisini kapattığından beri, önemli müşterilerini burada kabul ediyormuş. Türkler ona "kalfa" diyorlarmış. Apartmanı o inşa etmiş ve en prestijli dairesinde ikâmet etmek istemiş. En üst katların kiralari ucuz olduğundan pek itibar görmezmiş. Onun oturduğu dairenin üstünde bir Fransız Okulu'nun müdürü ve ailesi, bir üst katta rantiyeye ile geçimini sağlayan bir başka Rum, son katta ise Alman iki ressam kardeş, Osmanlı'daki kültürel değişimlerin farkına varan biraderler, tablolarını zenginlere satmak için orta Avrupa'dan kalkarak, üşenmeden İstanbul'a gelmişler. Bu kadar farklı kökenden kişi apartmanda nasıl bir arada yaşıyordu? Kapıcı mimarın oturduğu daireyi gezdirdi bana, bir antreden salon olarak kullanılan bir odaya girdik. Odada birkaç koltuk, konsol ve sehpa vardı. Salondan bir başka odaya geçtik, burası yemek masasının ve büfesinin olduğu, dışarı çıkma yapan bölümünde sedirin bulunduğu yemek odasıydı. Yemek odasının diğer kapısı bir koridora ulaşıyordu. Birbirinin arkasına dizilmiş odalar, banyo, mutfak bu alandaydı. Yemek odasıyla mutfak arasındaki mesafe ile banyo ve mutfağın günümüzdekilerden küçük olması dikkatimi çekti. Sanki her biri rastgele, hesapsız düzenlenmiş gibi. Acaba, mimar nerede çalışıyor, nerede müşterileriyle görüşüyordu? Odaların hiçbirisi çalışma odası gibi değildi. Kapıdan çıkmak için antreye vardığımda, salonu bir kez daha kolaçan ettim. Sonunda aradığım sorunun cevabını buldum. Mimarın salonun bir köşesine sıkışmış çizim masası, üzerindeki ahşap gönyeleri dikkatimi çekti. Masa, salonu aynı zamanda bir çalışma mekanı haline getiriyor olmalıydı.

...

Bu kez çılgılık gibi bir korna sesiyle zıpladım. Ruhum gezinmesini tamamlamış yüz yıllık bir kent düşünden geri dönmüştü. Koltukta uyuyakalmıştım, ancak yüz yıl önceki Beyoğlu'nu rüyamda keşfetmiştim. Kentin ruhu bugün farklılaşmış, bedeni yer yer eskimişti. Bugün bile bulunduğumuz eski ya da yeni mekanlardan yaşadığım kentin ne kadarını algılayabiliyordum? Her yerde kent farklı yaşanmıyor muydu? Geçmişteki kenti ne kadar algılayabilecektim? Hem araştırma bölgemi algılasam bile bu bana ait bir yaklaşım olmayacak mıydı? Yaşadığımız hepimize göre farklılaşan bir kentti, belki de gerçek hayatta gördüklerimizin hepsi bir kenti kent yapan şeylerdi. Düş ya da gerçek, araştırmamda Rum mimarların yaşadığı dönemi tanımlamak için bir şeylere tutunmalıydım. O şey, kent ve mekan ilişkisini kurmalıydı, tıpkı ruh ve beden gibi.

Saffeti Ziya Bey'e ait Fransızca bir kartvizit (BOA., Yıldız Esas Evrakı Sadrazam Kamil Paşa Evrakına Ek, Dosya no: 86-39, Gömlek no:3830)